

OD SAMURAJEV DO DRŽAVLJANOV: NA POTI V ETNIČNO IN JEZIKOVNO HOMOGENO JAPONSKO

Luka CULIBERG

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: luka.culiberg@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Članek poskuša postaviti okvir za teoretsko interpretacijo oblikovanja japonske družbe kot etnično in jezikovno homogene skupnosti. Tako se najprej loti vprašanja jezikovnih in nacionalnih ideologij in njihove teoretske obravnave, nato pa si pogleda zgodovinske razmere v predmodernej Japonski, ki so omogočile prehod iz fevdalne družbe v moderno nacionalno družbo, zaznamovano predvsem z nacionalno strukturirano skupnostjo državljanov in državljanek, vzponom meščanskega razreda in prehodom v kapitalistični način produkcije.

Ključne besede: Japonska, narod, etnija, jezik, jezikovne ideologije, nacionalni jezik

DA SAMURAI A CITTADINI: VERSO UN GIAPPONE ETNICAMENTE E LINGUISTICAMENTE OMOGENEO

SINTESI

L'articolo si impegna ad inquadrare l'interpretazione teorica del processo di formazione della società giapponese come comunità etnicamente e linguisticamente omogenea. Partendo dall'analisi delle ideologie linguistiche e nazionali e la loro interpretazione teorica procede con l'approfondire le condizioni storiche del Giappone premoderno che hanno permesso il passaggio dalla società feudale alla società nazionale moderna, segnata soprattutto da una comunità di cittadini e cittadine nazionalmente strutturata, dall'ascesa della classe borghese e dal passaggio al modo di produzione capitalistico.

Parole chiave: Giappone, nazione, etnia, lingua, ideologie linguistiche, lingua nazionale

UVOD^{1*}

Marca 2012 sem na letalu iz Osake v Naho (Okinawa) odprl čisto svežo knjigo Patrica Heinricha *The Making of Monolingual Japan* (2012) in že takoj na začetku prebral naslednje vrstice:

Februarja 2009 mi je Florian Coulmas izročil izvod knjige Tomasza Kamuselle Jezikovne in nacionalne politike v moderni Srednji Evropi in me prosil za oceno. Na letalu iz Tokia nazaj v Naho sem prebral tele Kamusellove besede:

Etno-lingvistično najbolj homogene nacionalne države (t.j. skoraj popolnoma brez govorcev kateregakoli drugega jezika poleg nacionalnega) so Islandija, Japonska in Poljska. V primerih Islandije in Japonske je bila ta nenavadna homogenost dosežena z dolgotrajno morsko izolacijo obeh dežel. (Heinrich, 2012, 2).

Poleg zabavnega naključja so v zgornjem navedku zanimiva predvsem opažanja, ki jih Heinrich navaja v kontekstu razmišljanja o številnih nasprotujočih si pogledih na jezikovno stvarnost, se pravi o jezikovnih ideologijah, ki se oblikujejo znotraj določene družbene stvarnosti – slednjo pa na spet drugačen način določajo etnične, nacionalne in druge identitetne ideologije. Predpostavko o jezikovno homogeni Japonski Heinrich tako postavi o bok pogledu pokojnega predsednika vlade Obuchija Keizōja, ki je leta 2000 izdal knjižico, v kateri je predlagal, da bi uzakonili angleščino kot drugi uradni jezik na Japonskem, pri čemer je v diskusiji, ki je sledila temu predlogu, jezikoslovec Tanaka Katsuhiko poudaril, da Japonska formalno nima niti prvega uradnega jezika. Heinrich navaja tudi časopisni članek iz leta 2009, ki prinaša odzive na ugotovitve *Atlasa ogroženih jezikov sveta* (UNESCO, 2009), da je na Japonskem kar osem ogroženih jezikov (Heinrich, 2012, 1).

Kako gre torej razumeti predstave o Japonski kot etnično in jezikovno najbolj homogeni družbi, kjer *narod* in *država* tako rekoč v popolnosti sovpadata, na eni strani, in »sociolingvistično stvarnostjo«, kakor temu pravi Heinrich, kjer naj bi bilo samo na Okinawi vsaj šest različnih in avtonomnih jezikov, ki pa jih je japonsko jezikoslovje že dolgo nazaj klasificiralo kot narečja japonščine, na drugi? Razloge za tako različne oziroma popolnoma nasprotujoče si jezikovne ideologije lahko ustrezno razumemo, samo če pojasnimo verovanjske pogoje, ki določajo to ali ono ideologijo, spet te pa moramo poiskati v sami družbeni situaciji.

Idejni horizont, ki nam danes določa naše razmišljanje o pripadnosti in identiteti, je v glavnem določen z diskurzom o *narodu* in njemu pripadajoči *nacionalni državi*. Ti diskurzi, ki določajo našo zavest pripadnosti in v ključni meri tisto, čemur rečemo identiteta, se odvijajo v meglenem pasu nedefiniranih pojmov, ki svojih pomenov ne dobivajo kot teoretski koncepti, pač pa nujno ostajajo nejasni in odvisni od okoliščin, ki zahtevajo različne interpretacije, polne ideoloških protislovij in zgodovinskih anahronizmov. Že

1 *Pisanje tega članka je finančno omogočila Japonska fundacija, za kar se ji na tem mestu iskreno zahvaljujem.

same pojme kot so *narod* ali *nacionalizem* uporabljamo na popolnoma nasprotujoče si in zmedene načine; pod nacionalizmom tako razumemo naravnosti, ki se gibljejo vse od abstraktnih idej o ljubezni do domovine ali odnosa do državotvornosti na eni strani, do nestrpnosti in etničnega čiščenja na drugi.

Naše vsakdanje in na videz samoumevne predstave s katerimi osmišljamo vsakdanje izkušnje, vključno s temeljnimi izkušnjami, kakršne so procesi identifikacije ali lastne jezikovne prakse, imenujemo ideološke predstave. Ključni koncept, s katerim se moramo spoprijeti, je potemtakem *ideologija*. Če hočemo z razmišljanjem poseči onkraj samoumevnih predstav o Japonski kot popolnoma nedvoumni entiteti in o japonskem jeziku kot jasni in oprijemljivi kategoriji, tega ne zmoremo brez teorije ideologije², ki nam omogoči prepoznati in razumeti zgodovinske procese, ki te ideološke kategorije vzpostavljajo, oziroma razumeti ideološke mehanizme skozi katere se proizvajajo pomeni. Tudi Heinrich (2012) se vprašanja jezikovnih praks loti z analizo jezikovnih ideologij in takoj na začetku prvega poglavja, ki nosi naslov *Jezikovna ideologija kot polje raziskovanja* zapiše:

Jezikovna ideologija je vedno-prisotni sestavni del našega sporazumevalnega vedenja, kajti določa način, kako govorimo. Kljub temu je to nekaj, česar se večina nas ne zaveda, in tako predpostavljamo, da so naše jezikovne izbire in odnosi nekaj popolnoma naravnega (Heinrich, 2012, 1).

Izjava je daljnosežna in zadene bistvo, vendar se zdi, da se celo Heinrich sam ne zave v celoti vseh njenih implikacij, saj že na naslednji strani ugotovi, da to neskladje oziroma ti konfliktni odnosi pri vprašanju jezika izhajajo iz dejstva, da je dominantna jezikovna ideologija na Japonskem močno odmaknjena od sociolingvistične situacije v deželi (Heinrich, 2012, 2). Rečeno drugače, Heinrich kljub ugotovitvi, da jezikovna ideologija *vedno* določa naše jezikovne prakse in celo da »neideološko jezikoslovje ni mogoče« (Heinrich, 2012, 3), spregleda implikacije svojih trditev in takoj zatem začrta ločnico med jezikovno ideologijo (ki verjame v obstoj enotnega nacionalnega jezika) in nekakšno realno obstoječo sociolingvistično situacijo. Ker je Heinrichovo razmišljanje o jezikovnih ideologijah na Japonskem dobro izhodišče za našo razpravo, navedimo še en odlomek iz njegove knjige:

Na začetnih straneh te knjige smo pregledali razne kontradiktorne poglede na japonsko jezikovno situacijo in smo videli, kako se ta nasprotja nanašajo na razkol med jezikovno ideologijo in sociolingvističnim poljem, kajti ideologija je nezdružljiva s tistim, za kar trdi, da predstavlja. To sicer ne pomeni, da oba dela nista povezana, kajti jezikovna ideologija se manifestira v jezikovni rabi. Specifična lastnost jezikovne

2 Kathryn A. Woolard in Bambi B. Schieffelin v svojem članku o jezikovnih ideologijah pišeta: »Jezikovne ideologije so pomembne tako za družbeno kakor tudi za jezikovno analizo, kajti ne dotikajo se le jezika. Take ideologije si namreč zamišljajo in vzpostavljajo povezave jezika s skupino in z osebno identiteto, estetikom, moralo in epistemologijo. Preko takih povezav pogosto podpirajo osnovne družbene institucije. [...] Ne samo jezikovne forme temveč tudi družbene institucije, kakršne so nacionalna država, šolstvo, spol, reševanje sporov in zakonodaja so odvisni od ideologizacije jezikovne rabe (Woolard & Schieffelin, 1994, 55-56).

ideologije je, da kot posledica njenih protislovij le redko nastopi popravek ali vsaj razmislek o ideoloških verjetjih. Prej drži nasprotno, da protislovja v razmerju do dominantne ideologije sama postanejo podvržena popravkom in prilagajanjem, kar ima za posledico jezikovno spremembo in jezikovni premik (Heinrich, 2012, 83).

Heinrich se zaveda, da so jezikovne prakse podvržene jezikovnim ideologijam, a njegova analiza se ustavi tik preden bi ji uspel epistemološki preboj iz območja ideološkega, saj kot ideologijo prepozna le *nacionalno* pogojeno ideologijo, ki se nam danes tako jasno razkriva nemara prav zato, ker sploh ni več v funkciji hegemonie ideologije, ker je njena doba nemara že minila, medtem ko ideoloških predpostavk v razumevanju »sociolingvistične realnosti«, jezikovnih manjšin, ogroženih jezikov in podobnih post-nacionalnih idenitetnih kategorij ne prepozna kot ideoloških. Skratka, analiza se ustavi na klasični post-nacionalni sociolingvistični predpostavki o realnem obstoju jezikovnih manjšin, ki jih ogroža hegemonia ideologija standardnega ali nacionalnega jezika.

Neposredna posledica takih predpostavk v polju sociolingvistike je promocija večjezikovnosti in boj proti diskriminaciji, kar je gotovo hvalevredna dejavnost, kakor poudarja Duchêne (2008), a na teoretski ravni tak pristop zaide v isto slepo ulico, iz katere ne najde poti splošno jezikoslovje, namreč, v poskus razlage jezikovne realnosti, v kateri je jezik iztrgan iz svoje družbene dinamike, v smislu, da obstaja brez nje. Sociolingvistika rešuje to zagato na različne načine, na primer s poseganjem na področje naravoslovja z uvajanjem koncepta, kakor je *biodiverziteta jezika*. To dodatno vodi k esencialističnemu razumevanju jezika, koncipiranega kot rastlinska ali živalska vrsta, pri čemer naj bi bilo izumiranje jezikov še hitrejšo od izumiranja bioloških vrst.³ Sledeč naravoslovni logiki je klasifikacija jezikov tako osnovana na klasifikaciji naravnih vrst, kar omogoča objektivizacijo »dejev«. Sociolingvistika, ki naslavlja kritiko na državo in njen odnos do priznavanja jezikovne raznolikosti, se tako nujno ujame v paradoks, da reproducira določeno vrsto kategorizacij jezika, ki so v svojem bistvu produkt nacionalnih držav samih (Duchêne, 2008, 8). Manjšina, jezikovna ali drugačna (etnična, spolna ...) ni »dejstvo«, pač pa ideološki konstrukt v okviru dominantne ideologije homogenizacije, predvsem kot posledice pojava nacionalizma. Etnična homogenost ustvari etnične manjšine, spolna »normalnost« ustvari manjšine spolne usmeritve, in ideologija homogenega nacionalnega jezika ustvari jezikovne manjšine. Tako je od vsakokratne ideološke situacije odvisno, katera variacija oziroma jezikovna praksa naj bi bila zaščitena.

Za ustrezno analizo jezikovnih (kakor tudi etničnih) ideologij se moramo torej vrniti k osnovni Heinrichovi tezi z začetka knjige in se je držati bolj strogo, kakor se je drži Hei-

3 Za primer take »biologizacije« jezika cf. npr. Luisa Maffi, ki navaja, da so na začetku 90ih let jezikoslovci začeli opozarjati na zaskrbljujoč trend, da številnim jezikom sveta, še posebej tistim, katerih govorci so pripadali majhnim avtohtonim ali manjšinjskim družbam, resno grozi, da jih bodo izpodrinili »večji« večinski jeziki, nacionalni ali nadnacionalni (Maffi, 2005, 601–602). Krauss prav tako piše, da je ogroženost jezikov »primerljiva z – in v povezavi z – ogroženostjo bioloških vrst v naravnem svetu.« (Krauss, 1992, 4). Kraussov članek je v glavnem statistični pregled jezikovne situacije na svetovni ravni, na podlagi katere ugotavlja, da je zelo verjetna kalkucija, da bo pri trenutni hitrosti izumiranja, naslednje stoletje pričla smrti ali pogubi 90% jezikov človeštva (Krauss, 1992, 7).

nrich sam. Nenazadnje to, da jezik ni objektivno posredovan spoznavni objekt in predvsem da ni ideološko nevtralna kategorija, temveč je tako kot *etnos* ali druge ideološke kategorije vsakokratno proizvod zgodovinskih procesov in ideoloških bojov, nikakor ni nekakšno novo odkritje, če samo pomislimo na delo, ki ga je že v 20ih letih 20. stoletja opravil Bahtinov krog, še posebej v delu *Marksizem in filozofija jezika* (Vološinov, 2008).

Jezikovne prakse so ideološke prakse, zato identifikacija in obramba šestih ogroženih okinavskih jezikov ni seveda nič manj v sferi ideologije, kakor so bile ideološke sramotilne table, s katerimi so kaznovali uporabo narečja med vsiljevanjem standardnega japonskega jezika na otočje. Jezikovna ideologija je zgodovinski izid jezikovnih praks, kakor je narod kot zamišljena skupnost zgodovinski izid komunikacijskih razmerij med ljudmi. Tisto, kar nas torej zanima, je zgodovina teh ideoloških bojov.

K VPRAŠANJU JEZIKOVNIH IN NACIONALNIH IDEOLOGIJ

Japonski nacionalni jezik (*kokugo* 国語) zato ni nič bolj ideološka kategorija kakor tistih osem ogroženih japonskih jezikov, ki jih navidezno ogroža prav ta nacionalni jezik. V kontekstu dominantne ideologije nacionalne države druge polovice devetnajstega in prve polovice dvajsetega stoletja je bilo verjetje v obstoj nacionalnega jezika samoumevno, ne glede na dejansko jezikovno raznolikost in siceršnjo morebitno nezmožnost medsebojnega sporazumevanja. Nacionalni jezik je predstavljal materialno eksistenco ideologije nacionalne skupnosti, ki se je formirala kot nevtralna institucija, katere funkcija je bila zagotoviti nevtralno polje v dejanskih razmerah ideološkega pluralizma.

Če hočemo ustrezno razumeti ideološke predpostavke o homogenem japonskem narodu in enotnem japonskem jeziku, si moramo ogledati zgodovinske procese in prakse, ki so ustvarili družbene pogoje za formiranje takih ideoloških predpostavk.

Zgodovinski pogoji za nastanek narodov in nacionalizmov

Narod je identitetna skupnost ljudi, ki jo določa ideologija nacionalizma.⁴ Gre za zgodovinsko modern pojav⁵, ki se je oblikoval v procesu propadanja fevdalnega *ancien régime* na prehodu v kapitalistični produkcijski način skupaj z nastankom meščanske liberalne družbe. Zato se mitološki začetek prebujanja nacionalne zavesti navadno posta-

4 Nacionalizem je izrazito heterogen koncept, ki si lahko nadene najrazličnejše podobe, vendar večinoma vključuje temeljne predpostavke, kakor so ideja narodne avtonomnosti, pravica do nacionalne države, verjetje v skupni izvor itn.

5 Že v zlati dobi nacionalnega prebujanja v drugi polovici 19. stoletja so bili nekateri misleci sposobni refleksije o sami ideološki naravi naroda, na primer Ernest Renan, ki je v svojem predavanju *Qu'est-ce qu'une nation?* na Sorboni leta 1882, zapisal: »Tako razumljeni narodi so zgodovinsko gledano sorazmerno nov pojav. Antika jih ni poznala; Egipt, Kitajska in antična Kaldeja v nobenem pogledu niso bili narodi. To so bile črede, ki jih je vodil ali sončni sin ali nebeški sin. Egipčanski državljani niso obstajali nič bolj kakor kitajski državljani. Klasična antika je imela samostojne republike in kraljestva, konfederacije lokalnih republik, imperije; ni pa imela naroda, v smislu, kakor ga mi razumemo.« Navedeno v Shlomo Sand (2010), *On the Nation and the 'Jewish People'*, 41.

vlja tja v predvečer Francoske revolucije⁶, ki predstavlja (vsaj simbolni) trenutek prenosa suverenosti z vladarja oz. vladajočega razreda na celotno prebivalstvo, koncipirano kot *narod*, in s tem rekonceptualizacijo podložnikov v nacionalne subjekte.

Na kompleksnost nastajanja nacionalnih gibanj je v svoji klasični študiji *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* opozoril že Benedict Anderson (1998), kjer je predvsem pokazal, kako je bila za formiranje nacionalnih skupnosti nujna sprememba v samem načinu umevanja sveta, na podlagi katerega je bilo sploh mogoče misliti narod. Ključna pri tem je sprememba načina umevanja časa; srednjeveški um si ni zmozel predstavljati zgodovine kot neskončne verige vzrokov in posledic, niti ni znal sedanjosti videti ločeno od preteklosti (Anderson, 1998, 32–33). To srednjeveško dojemanje hkratnosti časa, tako tuje našemu razumevanju, je sčasoma nadomestila ideja »homogenega, praznega časa«, v katerem je hkratnost označena s časovnim ujemanjem, merjenim z uro in koledarjem. Anderson poudarja, da se nov način zamišljanja časa odraža v osnovni strukturi dveh form zamišljanja, ki sta v Evropi 18. stoletja najprej doživeli svoj razcvet – romana in časopisa, ki sta »postala tehnični sredstvi za »re-prezentacijo« tiste vrste zamišljene skupnosti, ki jo imenujemo narod» (Anderson, 1998, 34). Za nastanek in razvoj novih form reprezentacije, kakršna sta roman in časopis, pa je bila potrebna sprememba materialnih pogojev, predvsem razvoj novih oblik kapitalističnega podjetništva z založništvom na čelu. Novi produkcijski pogoji so poleg tega vplivali na spremembe jezikovnih ideologij, od upada prestiža latinščine do standardizacije vernakularnih jezikov za potrebe tiskarskega kapitalizma.

Zato Anderson ugotavlja, da je bil dejavnik, ki je v pozitivnem smislu omogočil zamišljanje novih skupnosti, »delno nehotena, a eksplozivna interakcija med produkcijskim sistemom in produkcijskimi razmerji (kapitalizmom), tehnologijo komunikacij (tiskom) in neogibno različnostjo človeških jezikov« (Anderson, 1998, 53). Po njegovem mnenju so tiskani jeziki postavljali temelje nacionalne zavesti vsaj na tri različne načine: ustvarili so unificirana polja izmenjave in komunikacije, tiskarski kapitalizem je jezikom dodelil novo trdnost, kar je sčasoma pripomoglo k nastanku tiste podobe starodavnosti, ki je ključni del subjektivne predstave o narodu, poleg tega pa je tiskarski kapitalizem oblikoval jezike oblasti, ki so bili drugačni od nekdanjih upravnih domačih jezikov (Anderson, 1998, 54–55).

Družbene spremembe, predvsem na ravni novih produkcijskih načinov in industrializacije, so ustvarile pogoje za nastanek nove družbene formacije – nacionalne skupnosti. *Nacionalna institucija* je oblikovala nov prostor družbene integracije, ki je temeljil na skupnosti abstraktnih individuov, ki so v nacionalno skupnost integrirani neposredno, brez posredništva statusnih ali družinskih razmerij, značilnih za predmoderne družbe. V predmodernih družbah je posameznikovo mesto v družbeni strukturi določal njegov status, ki mu je pripisoval tudi določeno družbeno vlogo, medtem ko institucija naroda predstavlja le nevtralno polje neposredne integracije »osvobojenih« in abstraktnih individuov, pri čemer je interpretacija same vsebine nacionalne skupnosti prepuščena vsakokratnim izidom ideoloških bojev.

6 Cf. Eric Hobsbawm (2007), *Nacije in nacionalizem po letu 1780. Program, mit in resničnost*.

Razliko med predmodernimi in industrializiranimi družbami in praktično univerzalnost naroda in nacionalizma v modernih družbah bi lahko pojasnili tudi s kategorijami, ki jih je predlagal Ernest Gellner, in sicer z razliko med *strukturo* in *kulturo*. Kakor piše John Breuilly (2006) v uvodu h Gellnerjevi študiji *Nations and Nationalism*, se struktura nanaša na specifične vloge, ki jih ljudje prevzemajo in odnose med temi vlogami. Po Gellnerjevem mnenju so v predindustrijskih družbah ljudje določeni z njihovim mestom v družbeni strukturi; »vsakdo pozna vlogo drugih in s tem njihov družbeni položaj. Struktura določa identiteto, kultura pa kvečjemu utrjuje strukturo« (Breuilly, 2006, xxiii).

V agrarni družbi skupine razvijejo različne identitete, ki se izražajo skozi različne institucije, kakor so privilegirani stanovi ali kaste. Identitete privilegiranih skupin, kakršne so na primer dinastije, duhovščina ali aristokracija, presegajo politične meje, na drugi strani pa se nemobilne kmečke skupnosti ne morejo identificirati niti z višjimi družbenimi skupinami (družbena delitev) niti z drugimi kmečkimi skupnostmi (pomankanje komunikacije). Ideja naroda kot skupnosti, ki zaseda zamejeno ozemlje in uživa ali bi vsaj morala uživati politično avtonomijo s skupno identito, ki preči »celotno« družbo, se v takih razmerah ni mogla razviti (Breuilly, 2006, xxiv).

V modernih družbah veljajo popolnoma drugačne okoliščine, v katerih družbena struktura ne predpostavlja več vnaprej določenih družbenih vlog, temveč se ljudje lahko bolj ali manj prosto gibljejo med njimi in privzemajo različne vloge v različnih okoliščinah. Tako identitete ne določa več položaj v družbeni strukturi, temveč jo določa *kultura*, ki v modernih družbah dobi novo vlogo – od tod potreba po standardizaciji kulture, utemeljene na pisnem vernakularju in sovpadajoče z idejo naroda. Kakor piše Breuilly (2006), je »prepričanje, da je nacionalna identiteta naravna, [...] odraz te neustavljive konvergence države, ljudstva in kulture v industrijski družbi« (Breuilly, 2006, xxiv).

A četudi *narod* s pomočjo standardizirane visoke kulture in standardnega jezika navzven ustvari na videz nevtralnopolje medsebojno enakih in enakopravnih individuov, je v resnici zgodovinski rezultat razrednega boja in prevlade buržoaznega razreda kot privilegiranega razreda moderne industrializirane družbe. Narod je tako s homogenizacijo nacionalnega telesa res odpravil določena prej obstoječa razmerja neenakosti, a je prav tako pomagal ustvariti nova, kjer jih pred tem ni bilo. Ena od značilnosti nove dobe nacionalizma, ki je identiteto kategorijo prenesel z družbenega statusa na fiktivni *etnos*, je bilo odkritje na biologizmu temelječega »znanstvenega rasizma«. Kakor navaja Shlomo Sand (2010), je po letu 1848 in revolucionarnem valu »pomladi narodov« Evropo preplaval val »znanstvenega rasizma«: leta 1850 je Škot Robert Knox izdal znamenito knjigo *The Races of Men*, dve leti pozneje je v Združenih državah izšel esej Jamesa W. Redfielda *Comparative Physiognomy, or Resemblances between Men and Animals*, temu je leta 1853 sledil Carl Gustav Carus z delom *Symbolik der menschlichen Gestalt*, istega leta pa je Joseph Arthur de Gobineau izdal prva dva zvezka verjetno najznamenitejšega dela, ki je hitro postalo biblija evropske rasistične elite, *Essay on the Inequality of Human Races* (Sand, 2010, 7–8).

Poleg tega se prehod iz predmoderne, fevdalne družbe v moderno, industrializirano kapitalistično buržoazno družbo ni zgodil čez noč in brez težav. Nacionalizem je, kakor je bilo

že večkrat ponovljeno, le lupina, znotraj katere potekajo boji za interpretacijo, zato je vedno tudi notranje razdeljen in opredeljen s številnimi nasprotujočimi si političnimi prepričanji. Četudi Francosko revolucijo razumemo kot revolucionarno preobrazbo iz fevdalne v meščansko družbo, pa je dejansko ta proces potekal v krvi, potu in solzah še dobro stoletje in pol. Če ostanemo samo pri Franciji, vidimo, kako trnova je bila pot do zastavljenega cilja – liberalne meščanske republike. Po krvavi revoluciji se je v velikem slogu vrnilo Napoleono cesarstvo, po njegovem padcu restavracija dinastije Bourbonov, pa Julijska revolucija leta 1830 in kronanje »meščanskega kralja« Louisa-Philippeja, pa revolucija leta 1848 in vzpostavitev Druge republike, ki je kmalu neslavno propadla v novem imperiju Louisa Bonaparteja, ki se je končal s francosko-prusko vojno in z vzpostavitvijo Tretje republike. Francoski poraz v vojni z izgubo Alzacije in Lorene je igral veliko vlogo pri formiranju francoskega nacionalizma, hkrati pa je bil povod za vzpostavitev neuspešne Pariške komune. V vsaki od teh etap so delovale različne politične sile, ki so tok zgodovine vlekli v svojo smer, zato razvoj francoskega republikanizma nikakor ni bil preprost in linearen.

Če si pogledamo samo primer že omenjenega francoskega misleca naroda in nacionalizma, Ernesta Renana, Shlomo Sand (2010) poudarja, da je Renanov uvid v naravo nacionalizma v veliki meri posledica zunanjih okoliščin, ki so ga obkrožale:

Liberalni Renan, ki je bil vse življenje zmeden in v zadregi glede demokracije in je kazal velike zadržke ali celo zgroženost do njenih masovnih učinkov, jo je na koncu sprejel kot zgodovinsko nujnost; in ko se je enkrat sprepobnil, ji je ostal zvest. Vendar je bila ta nedvoumna teoretska povezava med »demokracijo« in »narodom kot voljo« do neke mere rezultat naključja.

Priključitev Alzacije in in dela Lorene k Nemčiji leta 1871 je v Franciji poleg izrazov nezadovoljstva in jeze spodbudila intenzivne in zanimive debate o načelih. Tako je že leta 1870 Numa Fustel de Coulanges izzval nemškega zgodovinarja Theodorja Mommsena glede njegove podpore nelegalni okupaciji osvojenih ozemelj, pri čemer je ugotavljal, da »nista ne rasa ne jezik tista, ki ustvarjata nacionalnost.« Ta ključni stavek francoskega zgodovinarja, namenjen njegovemu nemškemu kolegu, je skozi leta postal moralni temelj za vsako nasprotovanje nasilni priključitvi obeh provinc Nemškemu cesarstvu (Sand, 2010, 19-20).

Zgodovinske okoliščine vojne med Nemčijo in Francijo so tako obeh Francozov pravico do narodove samoodločbe tesno spele s pravico do demokratične samo-odločbe, kar je pomembno zaznamovalo proces oblikovanja francoske identitete, v katerem »biološki« ali »rasni« določitelji etničnosti niso več igrali pomembne vloge. Ta proces lahko opazujemo tudi pri Renanu, ki je, kakor ugotavlja Sand (2010, 20), po letu 1870 čedalje težje *narod* identificiral kot nekakšno »antropološko« entiteto. Kljub občudovanju pruske tradicije in kljub svoji globoki in vztrajni zadržanosti do masovne demokracije, Renan namreč ni mogel dovoliti nasilne prisvojitve dveh vzhodnih provinc, pri čemer je opozarjal na »nevarnost, ki preti Evropi v obliki imperialistične politike osnovane na konceptu rase« (Sand, 2010, 20). Namreč prav v primeru Alzacije in Lorene je postalo nemogoče še naprej utemeljevati nacionalne in teritorialne zahteve na rasnih in bioloških predpostav-

kah. »Prebivalstvo Alzacije in velikega dela Lorene je bilo vse preveč podobno njihovim sosedom onkraj Rena, še toliko bolj, ker jih je velika večina govorila nemška narečja. Z drugimi besedami, z »etničnega« vidika so bili preveč nemški« (Sand, 2010, 21). Tisto, kar je bilo torej pomembo, ni bil njihov *etnos*, pač pa njihova *volja*. Njihova priključitev je bila nasilna, brez posveta s prebivalci teh regij, pri čemer je bilo splošno sprejeto mnenje, da bi se na svobodnem plebiscitu večina odločila za Francijo (Sand, 2010, 21-22).

Nekoč monarhist in prusofil Renan se je tako v specifičnih zgodovinskih razmerah počasi preobražal v konsistentnega republikanca in patriota, pri čemer, opozarja Sand, seveda novo privzetih demokratičnih principov o pravici do samo-odločbe ni razširil še na prebivalstva kolonij, ki jih je v tistem času osvojila Francija. A kljub temu je bil »njegov odgovor na vprašanje, »Kaj je narod?«, v številnih pogledih zaušnica vsem tistim, ki so poskušali združiti teoretski rasizem [...] s političnim nacionalizmom« (Sand, 2010, 22).

Hkrati pa so prav etnični nacionalizem in rasne teorije ponudile dober argument nasprotni strani in tako so te teorije vzpostavile svojo trdno bazo prav v Nemčiji, kar je imelo desetletja pozneje izrazito tragične posledice. Japonska je v svojem preobražanju v nacionalno družbo, skupaj s številnimi drugimi ljudstvi, vključno s slovenskim, žal sledila prav nemškemu modelu.

JAPONSKA NA POTI K NARODU

Francoska revolucija predstavlja mitološki začetek dobe nacionalizma, ko je meščanski razred simbolično in tudi konkretno odrobil glavo fevdalni aristokraciji in vpeljal novo dobo buržoazne liberalno demokratične družbe, a videli smo, da je bil dejanski revolucionarni proces mnogo bolj kompleksen in dolgotrajen. Prav tako velja, da se je fevdalna Japonska, ki ji je stoletja vladal vojaški samurajski razred, po letu 1853, ko se je začel zunanji pritisk na njeno izolacionistično politiko, še bolj pa po letu 1868, ko se je *ancien régime*, ki ga je posebej oblikovala šogunova vlada ali *bakufu* (幕府), dejansko zrušil, preobrazila v moderno nacionalno državo. To je potegnilo s seboj potrebo po koncipiranju enotnega japonskega *nacionalnega telesa* in enotnega skupnega *japonskega jezika*. A tudi na Japonskem leto 1868 predstavlja kvečjemu mitološko letnico, ki zaznamuje padec fevdalne vladavine vojaškega razreda in vzpostavitev na nacionalnem principu utemeljene meščanske družbe, a pot do dejanske industrializirane buržoazne družbe, utemeljene na liberalnem demokratičnem principu z ljudstvom kot nacionalno kategorijo in suverenom v državi, je bila prav tako dolga in se je odvijala vsaj še dobro stoletje.

Matsumoto Ken'ichi (2010) glede družbenih sprememb v moderni dobi na Japonskem govori kot o »treh odprtjih države«. »Prvo odprtje« po njegovem predstavlja zrušitev vladavine dinastije Tokugawa in umestitev cesarja Meijija, kar je zaznamovalo konec sistema diktature vojaškega razreda. To je bil začetek publikovanja družbe v sistem nacionalne države (*kokumin kokka* 国民国家) na osnovi »enakopravnosti štirih stanov« (*shimin byōdō* 四民平等) in prvi korak Japonske na poti do moderne civilizacije.

Po obnovi cesarstva z začetkom nove dobe, imenovane razsvetljena oblast (*meiji* 明治), je Japonska po zgledu moderne zahodne civilizacije stopila na pot imperializma, pri čemer je imela vodilno vlogo vojaška diktatura, ki je Japonsko peljala v smer, ki je

vodila v pacifiško vojno. Leta 1945 je bila Japonska z dokončnim porazom v tej vojni prisilno »demokratizirana« od zunaj, čemur Matsumoto pravi »drugo odprtje« Japonske (Matsumoto, 2010, 9).

Demokratizacijo od zunaj so vpeljale okupacijske sile pod ameriškim vodstvom in temelj povojne ureditve Japonske je postalo japonsko-ameriško zavezništvo. To je bil sistem, ki je ustvaril vladavino ene stranke, katere ključna naloga je bila ohranjanje japonsko-ameriškega zavezništva v kontekstu strukture hladne vojne med Vzhodom in Zahodom. Sistem enopartijske vladavine Liberalno demokratske stranke (*jiyūminshutō* 自由民主党) je v šestdesetih letih pod nadzorom državnega uradništva omogočil tudi nekontrolirano visoko gospodarsko rast (Matsumoto, 2010, 10).

Liberalno demokratski stranki je ostalo udobno v položaju enostrankarske vladavine tudi po tem, ko je padel berlinski zid. Predstavljala si je, da bo vse teklo kakor po maslu dokler bo zvesto sledila navodilom ZDA, in tako je po tekočem traku menjala predsednike vlade, kadar je vladi padla priljubljenost, dejanska oblast pa je prešla praktično v celoti v roke birokracije, kar je ustvarilo sistem, ki ga Matsumoto (2010) imenuje »diktatura uradništva«. Ena ključnih značilnosti diktature uradništva je proces, imenovan *amaku-dari* (天下り) ali »spust z nebes«, proces prepletanja državnega uradništva z gospodarstvom, ko se upokojeni uradniki zaposlijo ali povežejo s podjetji v privatnem sektorju ali državni lasti, in preko svojih povezav v državni upravi upravljajo korumpiran sistem privilegijev in drugih netransparentnosti.

Matsumoto (2010) meni, da bo do »tretjega odprtja« prišlo z zrušitvijo te vladavine državnega uradništva in s premislekom o lastni zgodovini in prihodnosti, o napakah, ki so vodile do poraza v II. svetovni vojni, za kar se je po njegovem mnenju odpirala priložnost s porazom Liberalno demokratske stranke na volitvah 2009 in končanjem njene polstoletne vladavine. Neuspeh Demokratske stranke (*minshutō* 民主党) pri vodenju oblasti v nadaljnjih letih in njen poraz na volitvah konec leta 2012, ki je po triletnem premoru s še večjo večino vrnil na oblast Liberalno demokratsko stranko, kažejo, da se Matsumotovo »tretje odprtje« dežele pomika daleč naprej v negotovo prihodnost.

Toda tisto, kar nas tu zares zanima, je sam prehod – prehod v nacionalno strukturirano družbo abstraktnih individuov, ki jih med seboj povezuje nevidna identitetna vez prek katere se prepoznajo kot pripadniki naroda, kot Japonci in Japonke, kot subjekti nacionalne kategorije, imenovane *japonski narod*. To identitetno vez tke prepričanje o skupni zgodovini, skupni kulturi, skupnem japonskem jeziku – ne glede na to, kako kompleksna in konfliktna je ta zgodovina, kako raznolika je ta kultura, in kako medsebojno nerazumljivi so posamezni govori prebivalcev in prebivalk Japonske. Da bi pojasnili ta prehod, da bi razumeli, od kod ta prepričanja, moramo najprej pogledati, kaj so bili ti ljudje preden so postali nacionalno definirani subjekti, drugače rečeno, preden so postali Japonke in Japonci in preden je obstajal japonski jezik.

Zgodovinski pogoji nastanka japonskega nacionalizma v času bakufuja Tokugawa

Japonska družba je bila v fevdalnem obdobju bakufuja Tokugawa (1603 – 1868) razdeljena na štiri osnovne stanove, ki so določali družbeni status njihovih pripadnikov. Ti

osnovni štirje stanovi, se pravi, vojščaki, kmetje, obrtniki in trgovci (*shinōkōshō* 士農工商), so predstavljali osnovno razdelitev prebivalstva, utemeljeno na konfucianskem idealu družbene ureditve. Četudi je večina prebivalstva na Japonskem res pripadala enemu od teh štirih stanov, je bila dejanska družbena struktura v resnici mnogo bolj kompleksna s številnimi drugimi kategorijami prebivalstva, od dvorne aristokracije, duhovščine pa do tako imenovanih »nedotakljivih«.

Nekateri zato opisujejo japonsko družbo fevdalnega obdobja s shemo sedmih stanov ali razredov – dvorna aristokracija, samuraji, kmetje, obrtniki, meščanski trgovci, delavski razred in inteligenca, a kakor ugotavlja Matsumura (1977), je bil vsak od teh stanov tudi notranje še naprej razdeljen in je sestavljal izredno kompleksno hierarhično urejeno družbeno strukturo; razred samurajev tako ni vključeval samega šoguna (*shōgun* 將軍) in fevdalnih veljakov *daimyōjev* (大名), pa tudi elitna šogunova straža (*hatamoto* 旗本) in glavni svetovalci oziroma vodilni podaniki na posameznih fevdih (*karō* 家老) niso bili všeti v to kategorijo, temveč jim je bil pripisan za stopnjo višji stan. Tem je sledil status samurajev v ožjem smislu, ki pa se je ponovno delil na višje, srednje in nižje samuraje. Znotraj posameznih fevdov ali *hanov* (藩) se je vsaka od teh treh plasti delila še naprej na dve ali tri stopnje, kar je skupno samo razred samurajev delilo na šest oziroma celo devet različnih slojev (Matsumura, 1977, 60).

Kmečko prebivalstvo so sestavljali podeželski samuraji (*gōshi* 郷士), vaški glavarji (*murayakunin* 村役人) in kmetje (*hyakushō* 百姓), vsak od teh slojev pa je ponovno poznal notranje razdelitve. Podobno je veljalo tudi za meščansko prebivalstvo (Matsumura, 1977, 60). Japonska družba je v času bakufuja ohranjala strogo fevdalno strukturo, kakor je bila zamišljena konec 16. stoletja, hkrati pa so se znotraj nje na vseh področjih, od vojaškega razreda, agrarne družbe do rastni meščanskega prebivalstva dogajale velike družbene spremembe. Fevdalna Japonska v času bakufuja zato ni mogla postati v celoti »moderna«, vendar so se v njeni predmoderni strukturi vseeno izoblikovali nastavki, ki so končno pripeljali do preobrata, v katerem je Japonska prevzela strukturno obliko moderne nacionalne družbe.

Izhajajoč iz predpostavke, da predmoderna Japonska ni bila ne etnično ne nacionalno strukturirana družba, Howell (2005) v svoji študiji vpelje koncept »geografij identitete«, ki so umeščale individue v družbene skupine in družbene skupine v politično strukturo predmoderne Japonske. Prva od teh geografij je po njegovem državna ureditev, ki je v obdobju bakufuja Tokugawa (1603 – 1868) razmejevala osrednje šogunovo ozemlje in posestva *daimyōjev* od sicer podrejenih a nominalno avtonomnih perifernih ozemelj, ki so jih obkrožala. Kot drugo Howell (2005) omenja geografijo statusa, ki je postavil družbene skupine v specifične odnose moči in dolžnosti v razmerju do države in posledično do ostalih skupin. Tretja je geografija civilizacije, ki je razmejevala civilizirane subjekte bakufuja od barbarov, tako na periferijah države, kakor tudi v samem jedru državne ureditve (Howell, 2005, 3).

Howell (2005) je v svoji študiji odlično pokazal na dolg proces zarisovanja meja, ki so pripeljale do moderne oblike nacionalne oziroma etnične identitete. Razmejitev političnih meja države v 17. stoletju je pripeljala do oblikovanja civilizacijskih meja med »Japonci« in ljudmi na periferijah Japonske:

Četudi so bili fizični obrisi zgodnje moderne države jasno začrtani, je bila razlika med državnimi subjekti in ljudmi na državni periferiji določena ne z identifikacijo z narodom, temveč s konceptom civilizacije, sposojenim s Kitajske in prirejenim za japonske potrebe (Howell, 2005, 3).

Tudi znotraj osrednje državne ureditve identiteta ni bila oprta na monolitni koncept nekakšne »japonskosti«, temveč so prebivalci predmoderne Japonske, kakor smo že videli, svojo identiteto dojemali skozi institucijo družbenih statusov (*mibun* 身分) (Howell, 2005, 4).

Ko razmišljamo o etničnem nacionalizmu moderne Japonske, se je potrebno zavedati, da so se predmoderne identitete, kakor je pokazal Howell (2005), oblikovale vsaj na treh različnih ravneh, ki so bile radikalno drugačne od koncepta *etničnosti*, in sicer na ravni politične skupnosti (države), na osi civilizacija – barbarstvo, in na hierarhični osi družbenih statusov. Tako, na primer, razlike med Japonci in ljudstvom Ainu na severnem otoku Hokkaidō niso bile koncipirane s kategorijo etničnosti niti s kategorijami temeljnih kulturnih ali rasnih razlik, temveč so identiteto Ainujev dojemali skozi njihove specifične navade in običaje in druge vidne lastnosti, kakor so na primer pričeske ali način oblačenja (Howell, 2005, 6). Običaji in navade pa so spremenljivi in tudi prožni, kakor opozarja Howell (2005), zato so bile tudi identitete, vezane na njih, spremenljive in prožne, popolnoma drugače kakor identiteta, utemeljena na podlagi etničnosti, ki jo razumemo kot naravno, tako rekoč prirojeno in nespremenljivo.

Howell (2005) tako pokaže, da so njihovi navade in običaji Ainu v japonskih očeh definirale kot »barbare« (*iteki* 夷狄), ki so živeli onkraj sfere civilizacije ljudi (*ningen* 人間). Ko so si pozneje, v 19. stoletju, uradniki bakufujskega režima prizadevali civilizirati Ainu, so jih spodbujali k prevzemanju japonskih navad. Sprememba zunanjih označevalcev identitete (zunanja podoba, japonska imena itn.) je bila dovolj, da so postali šogunovi subjekti in s tem tudi Japonci (Howell, 2005, 6).

Navade in običaji v predmoderni Japonski niso zaznamovali samo razlik med civilizacijo in barbarizmom, temveč, kakor je pokazal Howell (2005), tudi razlike med družbenimi statusi znotraj države.

*Po padcu režima Tokugawov leta 1868 je status prenehal biti določujoč kriterij članstva znotraj fevdalne družbene ureditve in sčasoma ga je nadomestil pojem cesarskega subjekta. Tako so leta 1871 vsi, ki jim je bil v fevdalnem sistemu pripisan status izobčencev, postali neuradno znani kot »novi meščani« (*shinheimin* 新平民), samuraji pa so dokončno izgubili privilegije svojega statusa leta do 1876; obe skupini sta se skupaj s preostalimi nekdanjimi statusnimi skupinami formalno združili v bolj ali manj homogeno skupino cesarskih subjektov. Sočasno se je porodila ideja japonske nacionalne identitete, pojem, ki je pred tem obstajal le latentno kot podskupina statusa in civilizacije (Howell, 2005, 7).*

Pomembno se je torej zavedati, da identitetne kategorije (kategorije vključevanja in izključevanja) v obdobju bakufujske dinastije Tokugawa (1603–1868) niso temeljile na

etničnih ali rasnih principih, ki so se pojavili šele v času nastajanja nacionalno zamišljenih družb, in ki so za razliko od starih kategorij civilizacije, barbarstva, statusa itn., vpleljali nove kategorije *rase* (*jinsu* 人種) in *naroda* (*minzoku* 民族), temelječe na popolnoma drugačnih predpostavkah. Te nove identitetne predpostavke, od krvi, kulture, zgodovine do jezika in podobnih kategorij, so bile razumljene kot kvazi naravne in nespremenljive, predvsem pa kot nedvoumne in homogene kategorije.

Razvoj nacionalne zavesti po koncu režima Tokugawov je tako temeljil na celi vrsti artikulacij in re-artikulacij pri čemer je bila, kakor piše Weiner (1997), politična, ekonomska in družbena razpoka, ki jo je predstavljala obnova Meiji, »redefinirana kot zgodovinska kontinuiteta, zvezana s starodavno preteklostjo. Izrazje in podobe nacionalizma, ki so gradili sklop novih simbolnih meja okoli Japonske, so hkrati namigovali, da je narod naravna ali prvobitna skupnost, ki so ji državljani pripadali že od nekdaj« (Weiner, 1997, 101).

Prav tako se je treba zavedati, kakor poudarja Weiner, da nova percepcija sveta ni nastala sama od sebe v nekakšnem zgodovinskem vakuumu. Videli smo že, da je bila industrializacija v obdobju Meiji odvisna hkrati od predhodno vzpostavljenih strukturnih razmer, predvsem na ravni tržnih odnosov, na eni strani in uvoza zahodne tehnologije na drugi. Podobno so tudi japonski ideologi nacionalizma črpali inspiracijo za konceptualizacijo nacionalne identitete pri zahodnih kolegih, hkrati pa so uspešno reinterpreterirali na novo apropiirali lastne mitološke in kulturne tradicije (Weiner, 1997, 101). Pri konceptualizaciji novega koncepta »japonskosti« so se tako med drugim opirali na dognanja uvoženega »znanstvenega rasizma«, o katerih smo govorili zgoraj, poleg tega pa so se v tem času med intelektualno elito močno razširile ideje socialnega darvinizma, predvsem preko del Herberta Spencerja, v katerih so dobili ustrezno »znanstveno« razlago neenakomernega razvoja držav v dobi industrializacije in pohoda tržnega kapitalizma (Weiner, 1997, 102).

NASTANEK IDEOLOGIJE NACIONALNEGA JEZIKA

Ideja nacionalnosti je tako ustvarila nov ideološki okvir, v katerem je bilo mogoče interpretirati in pojasniti vse pojave zvezane s kategorijo nacionalnosti, od kulture do jezika. Ueda Kazutoshi (1867–1937), poznan kot »oče« modernega japonskega jezika, se je z modernim znanstvenim jezikoslovjem najprej seznanjal na Tokijski cesarski univerzi kot učenec Basila Halla Chamberlaina, po končanem študiju pa je leta 1890 odšel za štiri leta na študij v Evropo, zlasti v Nemčijo, kjer je imela nanj velik vpliv takrat dominantna jezikoslovna šola tako imenovanih mladoslavničarjev (*Junggrammatiker*). Leta 1894 je je Ueda vrnil na Japonsko in postal profesor na Tokijski univerzi, kjer je začel svojo pot revolucioniranja jezikoslovnega raziskovanja, pri čemer je bila njegova ključna želja reformirati proučevanje japonskega jezika, ki je do takrat temeljilo na raziskavah predmoderne »domačijske šole« (*kokugaku* 国学), in ga nadomestiti z moderno evropsko znanstveno metodologijo. Takoj po vrnitvi je še istega leta nastopil z znamenitim predavanjem *Nacionalni jezik in država* (*kokugo to kokka to* 国語と国家と) v katerem je predstavil vse temeljne koncepte za razvoj jezikovne ideologije v kontekstu nacionalizma.

Ueda je razumel pomembnost nacionalnih jezikov za razvoj nacionalnih držav v Evropi, zato je oblikovanje takega nacionalnega jezika na Japonskem videl kot prioriteto, pri čemer se je v glavnem učil na nemškem modelu. V času njegovega obiska je v Nemčiji potekala puristična »čistilna akcija« nemškega jezika, v kateri naj bi se znebili vplivov francoščine in latinščine, in Ueda je pozorno spremljal debate, ki so potekale okrog vprašanja »čistosti« nemškega jezika (Heinrich, 2012, 61). Prav tako je prišel do spoznanja, da se nemški nacionalni jezik in s tem nemška nacionalna država ne bi mogli razviti brez doprinosa osebnosti, kakršne so bile Goethe, Schiller ali Humboldt. Poleg tega je poudarjal pomen dejanj, kakršen je bil Bismarckov ukrep uvajanja obveznega šolanja izključno v nemškem jeziku, kakor tudi tega, da je nemška vlada sama prevzela odgovornost za razvoj nacionalnega jezika, zavedajoč se, da bi zmeda okrog jezika v končni fazi oslabilila državo (Heinrich, 2012, 61).

Na podlagi teh spoznanj je Ueda začel krojiti politiko japonskega nacionalnega jezika; že v svojem nastopnem govoru je vpeljal predpostavke herderjanske ideologije jezika, namreč ideje, da se nacionalne karakteristike odražajo v nacionalnem jeziku in da je jezik duhovni produkt svojih govorcev.⁷ V istem govoru je podal znamenito definicijo jezika kot *duhovne krvi naroda* (Ueda, 2011, 17). Udejstvoval se je tudi na praktični ravni izvrševanja jezikovnih politik in bil eden od ustanoviteljev Sveta za raziskovanje nacionalnega jezika (*kokugo chōsa iinkai* 国語調査委員会). V skladu s svojimi prepričanji je tudi sam zagovarjal »čist« jezik, kar je v primeru japonščine pomenilo predvsem jezik, očiščen kitajskih izposojenk (*kango* 漢語), pri čemer pa je opozarjal, da ne gre slediti predmodernim nativistom (*kokugakusha* 国学者), ki so v starih japonskih klasikah odkrivali nekakšno izvirno in neokrnjeno japonščino (*yamatokotoba* 大和言葉) (Heinrich, 2012, 64), saj je v metodologiji starih filologov videl le neznanstveni šarlatanizem. Kot osnovo standardne japonščine je predpostavil govor izobraženega tokijskega meščanstva in edini način za uspešen razvoj standardnega jezika je bil, po njegovem mnenju, dodatno očiščenje in rafiniranje obstoječe jezikovne variante.

Tisto, kar je še posebej zanimivo za razumevanje jezikovne ideologije, je prav njeno delovanje v primeru jezikovnih reform na Japonskem. Ueda si je z vsemi močmi prizadeval za standardizacijo jezika, od aktivnega spodbujanja pisateljev, igralcev, šolnikov, odvetnikov in politikov k sodelovanju pri jezikovni reformi (Heinrich, 2012, 65), do poudarjanja pomena jezikovnega izobraževanja v šolskem sistemu in ustanavljanja raziskovalnih komisij za nacionalni jezik, da bi dosegel jezikovno uniformnost po vsej deželi, *a je hkrati že verjel*, da na Japonskem obstaja en enoten japonski jezik. Drugače rečeno, Uedova jezikovna ideologija je bila ideologija znanstvenega jezikoslovja, ki s svojo naravoslovno paradigmo verjeme v realni obstoj predmeta, ki ga proučuje ali modificira. Japonski jezik naj bi obstajal sam po sebi, na modernem jezikoslovcu je le, da ga popravi, izboljša in kar najbolj dobro pripravi za praktične potrebe nacionalne rabe.

Če se vrnemo k razpravi, s katero smo začeli ta prispevek, Heinrich ugotavlja, da se v Uedovem prizadevanju za razvoj standardne japonščine in za njeno implementacijo po

7 Za analizo Herderjevega razumevanja jezika v kontekstu geneze ideologije nacionalnega jezika, cf. Culiberg (2009).

vsej deželi, kakor tudi v njegovem zanemarjanju jezikovne raznolikosti znotraj naroda, kažejo Uedova nacionalistična nagnenja. Ueda naj bi tako načrtno ignoriral vse jezikovne in kulturne manjšine navkljub dolgi zgodovini jezikovne in kulturne raznolikosti na Japonskem. V omenjenem govoru naj bi Ueda eksplicitno zanikal obstoj drugih jezikov in etničnih skupin in prikazal japonsko jezikovno realnost kot neproblematičen odnos med japonskim jezikom, japonskim narodom in japonsko državo (Heinrich, 2012, 65).

Tisto, kar Heinrich v svoji obtožbi načeloma spregleda, je, da Ueda ni bil slab raziskovalec (ker je zanemarljal jezikovno raznolikost), niti ni bil zloben nacionalist (ker je zavestno zanikal obstoj drugih jezikov in etničnih manjšin), temveč je realnost interpretiral znotraj ideološkega okvirja, ki ga je začrtala nova nacionalna ideologija, oziroma jo je sam soustvarjal na tranzicijski točki te rekonceptualizacije. Japonska pred tem ni poznala etničnih in jezikovnih manjšin, ker v predmodernem ideološkem okvirju koncepti etnije ali standardnega jezika niso obstajali. Te kategorije so postale relevante šele, ko je Japonska dejansko postala etnična skupnost z enim samim jezikom, ko je torej postala tisto, za kar si je Ueda prizadeval, da postane, in hkrati verjel, da že je.

Ueda in drugi narodobuditelji so s svojim delovanjem ustvarjali pogoje za nastanek etničnih in jezikovnih manjšin, pri čemer so jih morali sočasno tudi zanikati. Ueda je namreč *verjel*, da je Japonska jezikovno in etnično enotna, hkrati pa je *vedel*, da mora to jezikovno in etnično enotnost šele zagotoviti z ustreznimi znanstvenimi posegi.

Prehod japonske družbe iz fevdalne statusne ureditve v industrijsko kapitalistično meščansko skupnost je za seboj torej potegnil velike spremembe v ideološki percepciji te nove realnosti, kar je pomenilo predvsem verjetje v obstoj etnično in jezikovno homogene Japonske navkljub dejanski kulturni in jezikovni raznolikosti tistega časa. Verjetje v obstoj ljudstva Yamato (*yamato minzoku* 大和民族) s skupnimi predniki, skupno zgodovino in skupno kulturo in skupnim jezikom je postalo samoumevno in naravno. Hkrati pa je nova nacionalna ideologija vzpostavila tudi nov vrednostni sistem, katerega kriteriji so bili oprti na uspešnost industrializacije in tehnološkega razvoja. Skozi to prizmo so določene rase, etnije in z njimi jeziki postali različno vrednoteni, nekateri poklicani da vodijo, drugi obsojeni, da propadejo. Vse to je podpirala na naravoslonih znanostih temelječa »znanstvena«¹ paradigma.

Tako ni nenavadno, da je le dobrih dvajset let prej, preden je Ueda nastopil s svojim predavanjem in pozivom k ljubezni do *Muttersprache* in domovine, eden on intelektualcev zgodnjega meijijskega obdobja, Mori Arinori (1847 – 1889), ki je pozneje postal minister za izobraževanje, položaj Japonske videl v drugačni luči. Razumevajoč hierarhični položaj industrializiranih narodov in usodo tistih, ki so v tem razvoju zaostajali, se je zavedal, da Japonska svojega zaostanka v tej novi tekmi narodov ne bo mogla nadoknaditi s svojo trenutno jezikovno zmedo, v kateri ne obstaja ne enoten pisni jezik ne skupni sporazumevalni jezik. V svojem pragmatičnem razumevanju tedanjih geopolitičnih razmer je na vrhu hierarhične lestvice industrializiranih sil videl Veliko Britanijo, zato je predlagal, da bi Japonska za svoj nacionalni jezik prevzela angleški jezik in se tako prej zavihtela na mesto razvitega in zmagovitega naroda. A že dobrih dvajset let pozneje je Japonski uspelo v vojni premagati cesarstvo, v katerega senci se je razvijala stoletja, še deset let pozneje pa ji je vojaška zmaga v vojni z Rusijo dokončno prinesla medaljo

kluba zmagovalcev zgodovinskega napredka. Vmes so jezikoslovci in drugi intelektualci že postavili temelje standardnega nacionalnega jezika, in Morijeve ideje so ostale le še odsev neke drugačne preteklosti.⁸

JAPONSKI PREHOD V MODERNO NACIONALNO IN JEZIKOVNO HOMOGENO DRUŽBO

Na Japonskem je leta 1868 prišlo do velikega družbenega preobrata s koncem vladavine bakufuja dinastije Tokugawa in z ukinitvijo fevdalne statusne družbe in njeno preobrazmo v moderno nacionalno državo utemeljeno na ideji nacionalne skupnosti Japonk in Japoncev. Omenili smo tri obdobja »odpiranja Japonske«, kakor jih je v svoji razpravi razdelil Matsumoto (2010), na tem mestu pa se bomo vrnili k temu vprašanju in si še nekoliko bolj natančno ogledali proces japonske tranzicije iz fevdalizma v kapitalizem in iz statusne družbe v liberalno demokratično ureditev.

Tanaka Hiroshi je čas od obnove Meiji pa do konca II. svetovne vojne razdelil na štiri obdobja (Tanaka H., 1994). Prvo obdobje je obdobje od samega preobrata leta 1868 do sprejetja cesarske ustave leta 1889. V tem času nova oligarhična vlada ni bila naklonjena liberalni in demokratični politiki, hkrati pa je z velikim navdušenjem sprejemala zahodne ideje in institucije, pri čemer sta bila v ospredju dva nasprotujoča si koncepta politike: britanski tip parlamentarne demokracije in nemški tip avtoritarnega režima. Do promulgacije ustave je postalo jasno, da je zmagal nemški tip z združeno centralizirano oblastjo. Ena od posledic odločitve za avtoritarni tip vladavine je bila, da »anglo-ameriški koncept liberalne demokracije ni bil priznan kot legitimna ideologija v predvojni Japonski (Tanaka H., 1994, 56).

V drugem obdobju, od razglasitve ustave 1889 do konca prvega desetletja dvajsetega stoletja si je Japonska prizadevala postati močna nacija tako navznoter kakor v mednarodnem prostoru, pri čemer je šibki parlament nadzorovala peščica uradniške in vojaške elite, demokracija pa je ostajala v povojih. Tako stanje so ohranjala predvsem številna uspešna vojaška osvajanja.

Tretje obdobje, katerega začetek Tanaka postavlja proti koncu obdobja Meiji, v leto 1909, bi po njegovem lahko označili za obdobje demokratičnih reform. Vzrok za oživitve demokratičnih gibanj Tanaka vidi v razvoju kapitalistične produkcije in posledičnem vzponu meščanskega in delavskega razreda kot neodvisnih in opaznih političnih sil. V tem času se na Japonskem tudi prvič pojavi strankarsko življenje in javne debate o naravi japonske demokracije (Tanaka H., 1994, 56).

Četrto obdobje, med letoma 1930 in 1945, zaznamuje japonska vpletenost v vojno in širjenje kolonialnega imperija v azijski in pacifiški regiji, avtoritarni nadzor akademske

⁸ V tej luči ni presenetljivo, da je dokončna diskreditacija japonske poti, ki jo je ubrala v prvi polovici 20. stoletja in ki se je končala s porazom v II. svetovni vojni, prinesla tudi nove občutke malodušja, nesamozavesti kakor tudi nezaupanja v sam japonski jezik. Tako se je več kot sedemdeset let po Morijevem predlogu o prevzetju angleščine kot nacionalnega jezika poražena, malodušna in gospodarsko izčrpana Japonska ponovno znašla v razmerah, v katerih je znani pisatelj Shiga Naoya leta 1946 lahko zapisal, da bi Japonska morala prevzeti francoščino kot nacionalni jezik (Tanaka K., 1989, 173).

svobode kakor tudi omejitve svobode izražanja in svobode govora. V tem obdobju prevladuje ideologija militarizma in ultra-nacionalizma. Hkrati je to čas vstopa Japonske v Pacifiško vojno, leta 1937 s Kitajsko in leta 1941 še z ZDA (Tanaka H., 1994, 56).

Kakor v Franciji in širše v Evropi tudi na Japonskem prehod iz fevdalne statusne družbe v nacionalno etnično in jezikovno homogeno družbo ni potekal premočrtno in neproblematično. Prvo vprašanje je bilo, ali je modernizacija možna v okviru obstoječega sistema, se pravi v okviru vladavine bakufuja, le z njegovo reorganizacijo. Posebnost japonske »revolucije« je namreč bila, da fevdalnega režima ni zrušil kateri od zatiranih razredov, pač pa so bili nosilci preobrata člani samurajske elite pod vodstvom štirih fevdalnih klanov s periferije Japonske, ki so že tradicionalno nasprotovali vladavini dinastije Tokugawa ali bili z njo v konfliktu. Njihov prevzem oblasti je zato zahteval drugačno legitimnost, ki so jo našli v instituciji cesarja, instituciji, ki je že celo tisočletje obstajala predvsem zato, da je zagotavljala legitimnost tistemu, ki je bil trenutno na oblasti. Revolucionarji so tako svoj *coup d'état* razglasili za restavracijo cesarske oblasti, ki naj bi jo v fevdalnem obdobju uzurpirali šogun in samurajska elita, in so tako na mesto politične avtoritete postavili mladega cesarja Mutsuhita, sami pa prevzeli dejansko politično oblast v državi.

Tanaka opozarja, da restavracija cesarske oblasti, poimenovana »razsvetljena oblast« (*meiji* 明治), nikakor ni bila moderna revolucija – politično reformo so izvedli samuraji (četudi periferni in nižji po statusu), ki so bili inovativni z vidika političnih taktik ne pa tudi liberalni ali demokratični z vidika njihove politične ideologije. Tako voditelji prejšnjega režima kakor novi meijijski voditelji so bili seznanjeni z zahodnimi političnimi idejami in so jih tudi proučevali, a elite meijijske Japonske demokratizacija družbe preprosto ni zanimala. (Tanaka, 1994, 57).

Tanaka tako piše, da se je za razliko od ljudskih revolucij 17. in 18. stoletja Japonska znašla na pragu družbenih sprememb sredi 19. stoletja, v času kolonialnega pohoda zahodnih imperialističnih sil na azijski kontinent, pri čemer je bila politična integriteta nekdanjih velikih civilizacij, kakor sta bili Indija in Kitajska, že okrnjena. V teh okoliščinah je morala Japonska najprej poskrbeti, da ohrani svojo teritorialno in politično integriteto, kar je dosegla z vzpostavitvijo močne centralizirane oblasti na račun demokratizacije (Tanaka, 1994, 57).

Do sredine devetnajstega stoletja so tako notranje in zunanje materialne okoliščine pripeljale do velikih družbenih sprememb, katerih rezultat na ideološki ravni je bil prehod iz kulturno in jezikovno raznolike in statusno strukturirane fevdalne družbene ureditve v moderno homogeno nacionalno skupnost s skupnim nacionalnim jezikom. Za konec si natančneje pogledajmo še procese, ki so pripeljali do ideje etnično in jezikovno homogene Japonske družbe.

Japonski narod

V Evropi je od vse renesanse naprej postopno prehajanje iz fevdalne družbene ureditve v kapitalistični produkcijski način oblikovalo nov sloj prebivalstva, katerega medsebojnih razmerij niso več določali fevdalni odnosi, kakršni so bili odnosi lojalnosti in druga

statusna razmerja, pač pa na pogodbi temelječ odnos med enakopravnimi posamezniki, kakršnega je zahtevala nova oblika tržne ekonomije, v kateri akterji stopajo v stik drug z drugim kot enakopravne pogodbene stranke. Ko je ta razred meščanstva ali buržoazije postal dovolj močan, je v veliki meščanski revoluciji dokončno zrušil preostanke fevdalne ureditve in s tem postavil temelje moderne zahodne družbe, temelječe na liberalizmu, z novimi ideološkimi kategorijami svobode, enakosti, demokracije in privatne lastnine. V znanosti se je hkrati zgodil premik paradigme s humanistične metode na matematično, objektivno, eksperimentalno metodo, ki je postala tudi pogoj tehnološkega napredka, kakršnega je spodbujala kapitalistična tržna ekonomija. To je v 19. stoletju pripeljalo do industrijske revolucije in s tem tehnološke prevlade Zahoda nad ostalim svetom.

Da bi lahko razumeli, kako je sredi 19. stoletja Japonska tako hitro in tako uspešno prevzela evropsko znanstveno paradigmo in njene družbene, politične in ekonomske institucije, je nujno poznati ozadje njenega zgodovinskega razvoja, še posebej razvoja fevdalne družbe od konca 16. stoletja naprej. V zgodnjih stoletjih našega štetja se je po japonskem otočju razširil budizem, ki kljub vsemu ni docela izpodrinil starih animističnih verovanj tamkajšnjega prebivalstva, poimenovanih s skupnim imenom *shintō* (神道) ali pot bogov. Še več, šintoizem je celo postal mitološka podlaga vladajoče dinastije, ki je svojo legitimnost opirala na pripoved o potomstveni liniji sončne boginje Amaterasu. Japonsko otočje je od 7. stoletja naprej vzpostavilo trden stik s kitajsko civilizacijo in po njenem vzoru preoblikovalo večino aspektov družbenega življenja, od poljedelstva, arhitekture, pisnega jezika do državne ureditve. A za razliko od kitajskega cesarstva je moč cesarskega dvora in drugih vzvodov centralne oblasti na Japonskem sčasoma splahnela, kot vodilna družbena sila pa se je uveljavil sicer maloštevilen a močan vojaški razred, katerega vladavino so od 12. stoletja naprej zaznamovale konstantne vojne med fevdalnimi državnicami in njihovimi vojaškimi voditelji, vse dokler se v 16. stoletju s prihodom Evropejcev niso spremenile zunanje okoliščine in se je hkrati z vpeljavo strelnega orožja tudi močno preobrazil način vojskovanja samurajev. V tem turbulentnem obdobju zunanjih in notranjih nemirov je na začetku 17. stoletja vojaškemu klanu Tokugawa uspelo poraziti in si podrediti svoje nasprotnike in tako politično združiti japonsko otočje. Šogunat dinastije Tokugawov je prekinil tržne odnose z večino Evrope in s trdo roko zavladal Japonski naslednji dve stoletji in pol. Družbo je razdelil na štiri ločene statusne razrede in uvedel stroge zakone, ki so močno omejevali družbeno mobilnost. Tako družbeno ureditev je ideološko utemeljevala neo-konfucijanska misel, ki je poudarjala družbeno stabilnost in posamezniku zapovedovala moralne norme v skladu z njegovim družbenim statusom. Neo-konfucijanska misel je nastala na Kitajskem v 12. stoletju, ko je dinastija Song doživljala velik ekonomski in vojaški razcvet. Na Japonsko so ideje neo-konfucianizma že v tistem obdobju prinesli menihi zenovskega budizma in jih podredili budističnim doktrinom, v obdobju šogunata Tokugawa pa se je neo-konfucianizem osvobodil budističnih vplivov in postal temelj tako imenovane racionalistične misli. Ta se za razliko od evropskega razsvetljenstva ni odcepila od svojih fevdalnih omejitev, kljub temu pa je postala podlaga za obliko racionalizma, v katerem končna moralna sodba ni počivala več v transcendentni instanci, temveč je izhajala iz zgodovinskih družbenih odnosov med ljudmi in njihovemu položaju primerne družbene vloge.

Na Japonskem je tako znotraj fevdalne ureditve na neo-konfucijanski racionalistični doktrini rasla moč meščanstva, v katerega vrste so se vse bolj stapljali tudi samuraji, ki so se v teh stoletjih iz vojščakov počasi preobražali v uradnike. Tōkyō (東京), takrat imenovan Edo (江戸), je imel na začetku 18. stoletja milijon prebivalcev in je bil že takrat največje mesto na svetu. Ko so se sredi 19. stoletja na japonskih vratih pojavile ameriške vojaške ladje in je Zahod zahteval, naj Japonska spet odpre svoja pristanišča za trgovanje, se fevdalna oblast ni bila več sposobna odzvati na nove družbene izzive in prišlo je do prevrata, s čimer je bila vzpostavljena tako imenovana moderna Japonska. A drugače kakor v Evropi slabo stoletje prej, kjer je novi meščanski razred zrušil staro fevdalno elito, je na Japonskem prevrat izvedla fevdalna elita sama, kar je lahko storila ravno zato, ker je v sebi že nosila nastavke meščanskega razreda in se je tako pravočasno in izjemno učinkovito sama »pomeščanila«. To potrjuje tudi Matsumura, ki piše:

Seveda v teh razrednih razlikah sčasoma lahko opazimo počasne spremembe. Še posebej z izboljšanjem življenja meščanstva se je vojaški razred vse bolj obračal v to smer, in tako lahko opazimo trend buržoazizacije življenja samurajev. Posledično je ob koncu tega obdobja razredna razlika med meščani in samuraji postala precej bolj zabrisana (Matsumura, 1977, 60).

Nova oblast, v glavnem sestavljena iz bivše elite samurajev, je odpravila družbene razrede (in s tem tudi svoj privilegirani status) in se pospešeno lotila izgradnje nove nacionalne identitete, temelječe na skupnem jeziku, kulturi in zgodovini. »Skupna kultura« so tako postale kulturne prakse prej vladajočega razreda, od takih aristokratskih dejavnosti, kot je čajna ceremonija, do kodeksa bojevnika, ki so ga v novi, kapitalistični družbeni formaciji aplicirali na nove družbene pogoje. V času vzpona militarizma so nacionalisti in militaristi tako prevzeli vrednote, značilne za *bushidō* (武士道) – na primer prepričanje, da je častna smrt boljša od predaje; postati vojni ujetnik je bila sramota in tisti, ki so se vrnili, so živeli kot izobčenci. V svoji skrajni obliki je ta ideologija pripeljala do pojavov, kakršen je bil *kamikaze* (神風) – božji veter, kakor so se imenovali samomorilski piloti, eden zadnjih obupanih poskusov izogniti se porazu v II. svetovni vojni. V povojnem času ekonomskega razcveta je *bushidō* spet dobil novo interpretacijo, utelešeno v konceptu korporativnega bojevnika, lojalnega delavca, predanega skupnemu cilju svojega podjetja.

Nastanek moderne japonske družbe lahko tako pojasnimo kot dvodelni proces »pomeščanjenja« japonskih samurajev na eni strani in »samuraizacije« nove meščanske družbe na drugi, kar je pripeljala do moderne nacionalne družbe, ki ustreza pogojem kapitalistične tržne ekonomije, svojo ideološko utemeljitev pa opira na identitetno politiko zgodovinske, kulturne in jezikovne dediščine. To je postalo mogoče le z reinterpretacijo, v kateri je zgodovina Japonske postala skupna zgodovina vseh Japonk in Japoncev, v kateri so specifične kulturne prakse ozkega sloja prebivalstva postale kulturna dediščina vseh Japonk in Japoncev, in končno z verjetjem, v katerem vsi Japonci in Japonke, naj se medsebojno še tako slabo razumejo, govorijo isti japonski jezik. To verjetje je bilo utemeljeno na materialnem obstoju skupnega standardnega jezika, težava je bila le, da ga je bilo treba šele ustvariti.

Japonski jezik

Vzpostavitev enotnega nacionalnega jezika je bil nujni konstitutivni element etnično zamišljenega naroda. Strukturno nacionalni jezik namreč funkcionira na dveh ravneh: na *sinhroni* ravni zagotavlja enotnost nacionalnega telesa znotraj njegovih meja, na *diahroni* osi pa zagotavlja idejo kontinuiranosti tega istega nacionalnega telesa skozi zgodovino. Ideologija nacionalnega jezika je tako nujno vključevala idejo o združitvi obeh ravni, tako pisnega kakor tudi govorjenega jezika.

V predmodernem obdobju se je pisnega jezika lahko priučila le ozka skupina ljudi. Za razliko od »govorne skupnosti« – ljudi, ki so se sporazumevali v enakem govorjenem jeziku in so bili omejeni zgolj na določeno ozko območje in na določen sloj prebivalstva – je imela »skupnost pisnega jezika«, se pravi tistih, ki so znali pisati, širšo, nadregionalno naravo, a je bilo članstvo v tej skupini odprto predvsem za ozek privilegirani sloj, ki je imel dostop do primerne izobrazbe, potrebne za osvojeitev pisnega jezika (Yasuda, 2011, 79).

Za moderno nacijo je značilno, da ljudje narodu oziroma nacionalni državi ne pripadajo kot predstavniki te ali one statusne skupine, temveč ji pripadajo *neposredno*, torej prav kot *posamezniki*. Tako je bilo nujno, da se pisni jezik, ki je zagotavljal *nadregionalnost*, osvobodi tudi svoje *statusne* narave, kar mu je omogočil koncept govorjenega jezika s svojo navidezno *naravnostjo*, kakor je pokazal Yasuda (2011). Če je jezik »naraven«, potem nikakor ni vezan na status. Tako je bilo treba postaviti govorjeni jezik v središče, pri čemer je pisni jezik, ki je pri zgornjem sloju prebivalstva zagotavljal nadregionalnost, postal zgodovinsko deblo, na katerega je bila cepljena ideja govorjenega jezika.

Projekt združevanja pisnega in govorjenega jezika je pomenil veliko družbeno spremembo. Načeloma sta se na poti do vzpostavitve nacionalnega jezika odvijala dva hkratna procesa: prvi proces je potekal na osi poenotenja in redefiniranja raznolike »skupnosti govorjenega jezika«, kar je v grobem pomenilo skupnost govorcev različnih regionalnih in statusnih govorov razbremeniti njihovih regionalnih in statusnih značilnosti. Drugi proces je potekal v sferi pisnega jezika, ki so mu bile pripisane lastnosti govorjenega jezika (naravnost, samouvenost), s čimer se je odtrgal od svoje statusne omejenosti, hkrati pa je govorjenemu jeziku zagotovil videz nadregionalnosti (Yasuda, 2011, 80). Na stičišču obeh procesov se je izoblikoval nov koncept, ki ga je Ueda Kazutoshi poimenoval nacionalni jezik (*kokugo* 国語). Kokugo je tako postal nadregionalna in nadstatusna kategorija (jezik vseh Japonk in Japoncev), z lastnostmi naravnega, govorjenega jezika, in je bil tako ključni element za izgradnjo etnično homogenega naroda, ki je tej ideji naroda zagotavljal regionalno in razredno univerzalnost.

ZAKLJUČEK

Ideologija nacionalnega jezika je zahtevala razumevanje jezika z referenčne točke države in naroda. Kakor pravi Heinrich, je bilo nacionalno jezikoslovje del tistega, čemur danes rečemo jezikovna politika in od samega začetka ni podvomilo v prepričanje, da je edini jezik, ki se govori na Japonskem, nacionalni jezik, se pravi japonski jezik. »Izhajajoč iz verjetja, da sta narod in država avtonomna, realna in popolnoma naravna koncepta,

so jezikoslovci želeli dokazati, da so meje države in meje nacionalne jezikovne skupnosti iste in da zato tudi teritorij države sovпада s teritorijem, ki ga naseljuje japonski narod« (Heinrich, 2012, 86).

Jezik in etnija funkcionirata kot ideološka koncepta, potrebna drug drugemu za nju-no tautološko oziroma krožno definicijo. Kako drugače lahko definiramo Slovence in Slovenke, kakor ljudi, katerih materni jezik je slovenščina. Kaj pa je slovenščina? Nič drugega kakor jezik, ki ga govorijo Slovenci in Slovenke. Taka krožna definicija je tudi razlog, da jeziki in etnije večinoma nosijo skupno ime. Narodi, ki so se oblikovali na drugačnih principih brez podlage v jeziku (npr. severno in južno ameriški narodi), svoje nacionalnosti načeloma ne interpretirajo na podlagi etničnosti.⁹

Hkrati drži, kakor ugotavlja Tanaka Katsuhiko, da ideologija nacionalnega jezika zakriva obstoj dejanske jezikovne raznolikosti, tako regionalne kakor razredne, zato lahko nacionalni jeziki znotraj svojih meja ustvarjajo prepreke za družbeno mobilnost, navzven pa otežujejo migracijo in tako ustvarjajo nove sloje družbenih izobčencev (Tanaka K., 1989, 174). Določena področja jezikoslovja ostajajo še vedno trdno vpeta v ideologijo nacionalnega jezika. Različni principi v ozadju jezikovnih ideologij, ki so bolj ali manj določale naše interpretacije človeških družb v zadnjem stoletju in pol, so sicer doživeli svojo kritično obravnavo na primer v sociolingvističnem raziskovanju, kakor opozarja Tanaka (Tanaka K., 1989, 174), toda, kakor smo videli v primeru Heinrichove (2012) razprave, ostaja vprašanje, ali se je sociolingvistika uspela v celoti osvoboditi ideološkega okvira dominantne ideologije nacionalnega jezika, v katerem je prepoznala jezikovne (in etnične) manjšine, ali pa bo treba stopiti še korak naprej in kategorije, kakor so narod, etnija, manjšina ali jezik, še enkrat na novo premisliti.

9 Ameriški koncepti, ki so vezani na etnijo (na primer, oznaka *ethnic music* se vedno nanaša na specifičen tip predmodernih folklornih glasbenih tradicij po svetu za razliko od moderne popularne ali klasične glasbe), postavljajo jasno ločnico med nacionalnostjo in etničnostjo. Zato v ameriškem primeru velja, da se Američani in Američanke poleg svoje jasne ameriške nacionalnosti lahko identificirajo tudi s svojo etnično pripadnostjo (ameriški Irci, ameriški Italijani, ameriški Slovenci). V primeru etničnih nacionalizmov, kakršna sta japonski ali slovenski, morajo različne kategorije (od jezika, kulture, etničnosti, državnosti itn.) sovpadati in se krožno definirati. Etnija dobi ime po državi (npr. Japonska) ali pa država po svoji etniji (npr. Slovenija), hkrati pa jezik, ki naj bi ga govorili, dobi ime po svojih etnijah.

FROM SAMURAI TO CITIZENS: TOWARDS ETHNICALLY AND LINGUISTICALLY HOMOGENEOUS JAPAN

Luka CULIBERG

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: luka.culiberg@ff.uni-lj.si

SUMMARY

We usually speak of Japanese society as one of the most ethnically and linguistically homogeneous communities. Such description, however, does not tell us much about the actual nature of the ethnic and linguistic structure of the society unless we put it in a historical and theoretical context. Therefore we began this paper by theoretically examining the question of language ideologies as well as ideology of nationalism, and continued with a survey of the historical situation in pre-modern Japan which led to the transition from a feudal society into a modern nation-state type of organization, characterized specifically by a novel, nationally structured community of citizens, the rise of the bourgeoisie and the transition into the capitalist mode of production.

We have seen that the ideology of national language requires an understanding of language from the point of reference of the state and nation. National linguistics – part of what we call today language policies – does not doubt from the start that the only language spoken in Japan is the national language, i.e. the Japanese language. Based on the belief that nation and state are autonomous, real and perfectly natural concepts, linguistics tries to prove that the boundaries of the state and the boundaries of national linguistic communities are the same and therefore the territory of the state coincides with the territory, populated by the Japanese nation.

Language and ethnicity function as ideological concepts, indispensable to each other for their circular definition. Ideology of national language obscures the existence of the actual linguistic variety, regional as well as social, and therefore national languages can become obstacles for social mobility within their borders and an obstruction to the migration across borders, thus creating new strata of social outcasts. Various principles in the background of language ideologies that have been determining more or less our interpretations of human societies in the last century and a half have become subject to critical scrutiny, for example in sociolinguistic research, however, the question remains, whether sociolinguistics has managed to free itself completely from the ideological framework of the dominant ideology of national language, in which it had recognized linguistic (and ethnical) minorities, or one more step in rethinking categories such as nation, ethnicity, minority or language is necessary.

Key words: Japan, nation, ethnicity, language, language ideologies, national language

BIBLIOGRAFIJA

- Anderson, B. (1998):** *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma.* (A. B. Uranjek, prev.) Ljubljana, SH.
- Breuilly, J. (2006):** Introduction. In E. Gellner, *Nations and nationalism* (2. izd.). Oxford, Blackwell Publishing.
- Culiberg, L. (2009):** Language, nation and language ideologies in Japan. *Azijske in afriške študije*, 13 (1), 323-346.
- Duchêne, A. (2008):** *Ideologies across nations: the construction of linguistic minorities at the United Nations.* Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Gellner, E. (2006):** *Nations and nationalism* (2. izd.). Oxford, Blackwell Publishing.
- Heinrich, P. (2012):** *The making of Monolingual Japan: Language ideology and Japanese modernity*. Bristol, Buffalo, Toronto, Multilingual Matters.
- Hobsbawm, E. J. (2007):** *Nacije in nacionalizem po letu 1780: Program, mit in resničnost.* (K. Rotar, prev.) Ljubljana, Založba / *cf.
- Howell, D. L. (2005):** *Geographies of identity in nineteenth-century Japan.* Berkeley, University of California Press.
- Krauss, M. (1992):** The world's languages in crisis. *Language*, 68 (1), 4-10.
- Maffi, L. (2005):** Linguistic, cultural, and biological diversity. *Annual Review of Anthropology*, 34, 599-617.
- Matsumoto, K. (2010):** *Nihon no nashonarizumu 日本のナショナリズム [Japonski nacionalizem]*. Tokyo, Chikuma Shobō.
- Matsumura, A. (1977):** *Kindai no kokugo: Edo kara gendai e 近代の国語—江戸から現代へ [Moderni japonski jezik: Od Eda do sedanjosti]*. Ōfūsha.
- Sand, S. (2010):** *On the nation and the 'Jewish people'.* (D. Fernbach, prev.) London, New York, Verso.
- Tanaka, H. (1994):** Modern Japan and Western democracy: The conflict between liberalism and nationalism. *Hitotsubashi journal of social studies*, 26 (2), 55-61.
- Tanaka, K. (1989):** The ideology of national and state language. *Hitotsubashi journal of social studies*, 21 (1), 167-174.
- Ueda, K. (2011):** Kokugo to kokka to 国語と国家と [Nacionalni jezik in država]. V K. Ueda, & T. Yasuda, *Kokugo no tame 国語のため [Za nacionalni jezik]*. Tokyo, Heibonsha.
- Vološinov, V. N. (2008):** *Marksizem in filozofija jezika: Temeljni problemi sociološke metode v znanosti o jeziku.* (M. Kržan, prev.) Ljubljana, Studia humanitatis.
- Weiner, M. (1997):** The invention of identity: Race and nation in pre-war Japan. V F. Dikötter (ur.), *The construction of racial identities in China and Japan* (96-117). London, Hurst & Company.
- Woolard, K. A., & Schieffelin, B. B. (1994):** Language ideology. *Annual Review of Anthropology*, 23, 55-82.
- Yasuda, T. (2011):** "Tagengo shakai" to iu gensō 「多言語社会」という幻想 [Utvara "večjezikovne družbe"]. Tokyo, Sangensha.

